

PARIŠKA KOMUNA V SOČASNEM SLOVENSKEM TISKU

VASILIJ MELIK

Sto let mineva od pariške komune, ali na kratko od komune, ko je delavski razred 72 dni, od 18. marca do 28. maja 1871, imel oblast v svojih rokah. Kakšne spremembe od tedaj do danes! 46 let po komuni je prišlo v Rusiji do oktobrske revolucije, ki pa ni bila poražena. Sovjetska zveza se je uspešno otresla vseh notranjih in zunanjih sovražnikov ter postala prva socialistična država na svetu. Med drugo svetovno vojno in po njej so zrastle, deloma iz lastnih sil (kot v Jugoslaviji ali na Kitajskem), deloma zaradi vojaške zmage Sovjetske zveze, nove take države. Danes je svet socializma že zelo velik pa tudi razcepljen na več taborov z nemajhnimi medsebojnimi konflikti. Pot, ki jo je ta svet prehodil, je na eni strani polna velikih uspehov, požrtvovalnih naporov in junaštev, slavnih zmag, na drugi strani pa tudi zelo grenkih in krutih napak, razočaranj, nasilij in nečlovečnosti.

Čas pariške komune je bil še popolnoma drugačen. Socializem je tedaj sodil v svet bodočnosti, za mnoge sploh v svet fantazije. Delavsko gibanje je bilo v bistvu še povsod v začetni dobi svojega razvoja. Najrazličnejše struje, koncepti, teorije in naziranja so se pojavljala v njem in se borila med seboj za vpliv in prevlado. Daleč je bila še množičnost druge internacionale, daleč še prevlada marksističnega gledanja. V komuni so sodelovali blanquisti, privrženci internacionale, med njimi zlasti proudhonisti, različni drugi socialisti, radikalni demokrati z jakobinskimi tradicijami prve velike francoske revolucije in s predstavami o zmagoviti revolucionarni obrambni vojni proti sovražnikom Francije iz istega časa. Razen delavstva je pritegnila komuna zlasti v začetku tudi pariške srednje stanove, branjevce, obrtnike, trgovce. Vendar je — razen nekaterih neuspešnih poskusov podpore v drugih krajih — ostala osamljena. Francija ni šla za njo. Malo prej izvoljena narodna skupščina, ki je zasedala najprej v Bordeauxu, nato pa v Versaillesu, je imela konservativno, monarhistično večino — nasprotniki so jo posmehljivo imenovali »kmeč-

ko skupščino« (assemblée des ruraux). Thiersova vlada, ki jo je ta skupščina postavila, je obdržala oblast v vsej Franciji.

Neuspeh revolucije se je seveda mogel predvidevati že vnaprej. Druga adresa generalnega sveta internacionale o nemško-francoski vojni z dne 9. septembra 1870, ki jo je sestavil Marx, je izrecno poudarila: »Tako se je znašel francoski delavski razred v skrajno težavnem položaju. Sleherni poizkus, strmo glaviti novo vlado sedaj, ko trka sovražnik že skoraj na vrata Pariza, bi bila obupna blaznost. Francoski delavci morajo storiti svojo državljansko dolžnost, toda ne smejo dovoliti, da bi jih obvladale nacionalne tradicije iz leta 1792... Ne smejo ponavljati preteklosti, temveč graditi bodočnost. Naj mirno in odločno uporabijo sredstva, ki jih daje republikanska svoboda, da temeljito izvedejo organizacijo svojega lastnega razreda. To jim bo dalo novih herkulskih moči za prerod Francije in za našo skupno nalogo — osvoboditev proletariata.«¹ Ko pa je do revolucije kljub vsemu vendarle prišlo, se je internacionala z vso silo zavzela zanjo. »Svetovno zgodovino bi bilo prav gotovo zelo udobno delati,« je pisal Marx 17. aprila, »če bi se začel boj le pod pogojem nezmotljivo ugodnih razmer. Z druge strani pa bi bila zelo mistične narave, če bi 'slučajnosti' ne igrale nobene vloge.«² Marx je občudoval junaštvo in požrtvovalnost komunarov in je imenoval komuno že sredi njenega trajanja »najslavnejše dejanje naše stranke od pariške junijske vstaje« leta 1848 naprej,³ v proglasu generalnega sveta internacionale konec maja pa je zapisal, da bo delavski Pariz s svojo komuno »večno slovel kot slavni znanilec nove družbe.«⁴

Toda naš namen ni pisati o komuni, njenem poteku, ukrepah ali teoretičnem pomenu njenih izkušenj v nadaljnjih bojih za socialistično revolucijo in družbo. Naša naloga je, govoriti o Slovencih in o njihovem odnosu do komune, o odmevu in vplivu komune na Slovenskem. Ta tema ni nova; o njej so že marsikaj pisali, deloma posebej, deloma v zve-

zi z drugimi stvarmi.⁵ Od problemov, ki se nam v zvezi s to temo postavljajo, odgovorimo danes najprej na vprašanje, kako in kaj je o komuni in ob komuni poročal takratni slovenski tisk.

Delavskega časopisja tedaj še nismo imeli. Vse naše tedanje časopisje je bilo meščansko, pa tudi to še zelo skromno. Trikrat tedensko je izhajal Slovenski narod v Mariboru, enkrat tedensko Novice in Zgodnja Danica v Ljubljani ter Slovenski gospodar v Mariboru, dvakrat na mesec pa Soča v Gorici, Primorec v Trstu in Besednik v Celovcu, če naštejemo tiste časopise, ki so bili v celoti ali pa vsaj deloma posvečeni politiki. Besednik bi pri tem skorajda lahko izpustili. V ospredju zanimanja našega časopisja so bili tedaj notranji problemi: politika nove, v začetku februarja 1871 imenovane vlade grofa Karla Hohenzwarta, pričakovanja in ugibanja v zvezi z njo. Med vsemi dogajanja v tujini pa je veljala glavna pozornost komuni in državljanski vojni v Franciji. Največ poročil je prinašal Slovenski narod. Poročila v drugih listih so bila znatno skromnejša. Njihova obširnost je bila pač odvisna od velikosti časopisa, zato je povsem naravno in razumljivo, da jih je imel Slovenski narod, ki je bil največji in je največkrat izhajal, največ, Besednik pa najmanj. Poročil v Zgodnji Danici, katoliškem cerkvenem listu, ki ga je urejal Luka Jeran, po tonu in načinu pisanja ne moremo primerjati z drugimi; to so bolj verski komentarji in meditacije kot pa poročila. Če primerjamo slovensko časopisje z drugim, ki je izhajalo pri nas, moramo reči, da je na primer Laibacher Tagblatt, glasilo nemške liberalne stranke na Kranjskem, prinašal precej obsežnejša poročila kot pa Slovenski narod. Tudi to je v skladu s tem, kar smo prej rekli. Laibacher Tagblatt je bil dnevnik, kar Slovenski narod ni bil, imel pa je tudi večja finančna sredstva.

Odnos do komune je v poročilih vseh teh časopisov negativen in to od začetka do konca. Noben časopis se ne strinja z njo, nobeden je ne zagovarja. Glavno obsojanje velja kajpada streljanju talcev in požiganju Pariza v zadnjih dneh; to so bili že tako povsod po Evropi glavni, stalno se ponavljajoči argumenti nasprotnikov komune. Ob pripovedovanju o grozotah komune je nekajkrat omenjena (v prav tako negativnem smislu) jakobinska diktatura iz časa prve francoske revolucije. Dosti se piše o nesoglasjih in sporih med komunardi. Popisuje se nazadnje, po končanih bojih, kako strahotno je bil razdejan Pariz, da tako opustošenje spominja samo še na znamenita zgodovinska razrušenja Jeruzalema, Rima, Ogleja in Moskve.⁶ Negativno stališče do Komune je podkrepljeno z

izrazoslovjem. Naj tu navedemo samo dva taka primera: »še zmirom je v Parizu strahovita vlada puntarskih razbojnikov na vrhu« iz Novic⁷ ali »divjost in stekla pijanost se je polastila upornikov« iz Slovenskega naroda.⁸

Vendar pa tudi naše časopisje obsoja divjanje Thiersove vojske ob porazu komune. Pred leti je bila ob študiju vplivov pariške komune postavljena naslednja ugotovitev: naši konservativci, nasprotniki komune predvsem zaradi svojih legitimističnih načel, so vendarle obsojali bestialno maščevalnost Thiersove vlade, medtem ko liberalci iz strahu pred komuno kot svojim socialnim nasprotnikom grozodejstev versajske vlade niso obsojali.⁹ Po podrobnejšem pregledu časopisja pa se s tako mislijo ne bi mogel več strinjati. Zdi se mi, da za tako razlikovanje ni argumentov.

Goriška Soča piše že vnaprej, ko predvideva zavzetje Pariza po versajski vojski: »Kako mesarjenje bode potem po Parizu, si lahko vsak misli.«¹⁰ Pozneje pa ugotavlja Soča povsem tako kot Novice, da »versailleska vlada gospodari v Parizu ravno tako grozovito, kakor poprej uporniška«.¹¹ Tudi Slovenski narod ki je bil 23. marca napisal, da je pariški srednji stan potegnil s komuno, pove junija, da »Verzejci tudi niso tako postopali kakor so to plemenitemu zmagovalcu pristje« in da »požare v Parizu gasili so Verzejci s krvjo« privržencev komune, vendar je članek, v katerem so zapisane te besede,¹² nekaj izjemnega; o njem bomo govorili še posebej. Zelo ostre obsodbe versajske maščevalnosti najdemo v nemškem Laibacher Tagblattu, ki na primer piše, da je ogorčenje nad divjim klanjem ujetnikov že enako grozi nad zloglasnimi dejanji komune.¹³ Prav gotovo bi argument strahu pred socialnim nasprotnikom in pred ekspropriacijo veljal za naše nemške liberalce še mnogo prej kot za ubožnejše slovenske.

Zanimanje za dogodke okrog komune je postavljalo tudi vprašanja, odkod, kako in zakaj vsi ti dogodki, vprašanje upravičenosti, smiselnosti, bodočnosti delavskega gibanja in odnosa do njega. O tem zanimanju pričajo razna predavanja in članki. Oglejmo si jih, kolikor po tisku vemo zanje!

V katoliškem konservativnem taboru so kazali na sorodnost in logično povezavo med liberalizmom in socializmom (komunizmom) in se s tem borili tudi proti svojemu glavnemu nasprotniku na domačih tleh, liberalizmu. Tako je poudarjal Luka Jeran v govoru, ki ga je imel v Katoliškem političnem društvu na mesečnem sestanku 4. julija 1871, »da laži-liberalizem v žametovih rokavicah v svojem zadnjem ravnosledji do tega pripelje, kar so ravnokar počenjali rudečkarji v Parizu«. Bati se je »zapeljivcev, ki vero skrunijo, naj so v cigansko-plašarski ali v olikano-go-

sposki suknji«. »Kako so ti 'olikani bratje' po časnikih rogovilili zoper škofe, duhovstvo, kloštre in katoliške naprave, kakšno mračnost in trinoštvo ter vse grehe zoper 'sveto svobodo' jim lažljivo pripisovali«. Brez težav vidimo v teh olikanih bratih avstrijske nemške liberalce, ustavoverno stranko v boju zoper konkordat in dotedanji položaj cerkve v državi. »Zdaj se pa vidi, kako so svoboduharji, mavtarji in enaki njih brezverski ljubljenci v Parizu razsajali, kako nedolžne in brezorožne ljudi streljali, v zažganem petroleju vtapljali, bukvarnice, monumente in vse vire in znamenja olike, vede in učenosti brez usmiljenja pokončavali.«¹⁴ Dokler so delavci kričali le zoper samostane in duhovščino, so bili liberalci povsem zadovoljni; »ko so pa ti rogovileži tudi bogatine na muho vzeli«, je tudi Neue freie Presse (glavno dunajsko liberalno glasilo) postala pobožna »ter se je svete jeze vnela zoper rop«. Francoska državljanska vojna je vojna znotraj istega tabora, kajti »liberalci so oboji, Verzajlci in pariška srenja« (komuna). »Liberalizem si ni kmali tako gorkih zaušnic dajal sam sebi, kakor zdaj v Parizu, — tako, da ima vse krvave usta.«¹⁴ Da citiramo še enkrat isto bistveno misel prav na kratko, topot pa iz Novic: »Kam brezbožni liberalizem svet pogrezne, kaže nam stransko zdaj — Pariz!«¹⁶

Mnogo globlje od omenjenega Jeranovega govora je segel Matej Močnik v svojem predavanju, ki ga je imel v Katoliškem političnem društvu na naslednjem mesečnem sestanku 2. julija 1871. Govoril je o pariški komuni, o »rogovilskem mednarodnem društvu« (internacionali) ter o delavskem vprašanju.¹⁷ Močnik se ni zadovoljil z govorjenjem o kazni božji in brezbožnosti Parižanov. Spraševal se je še o vzrokih komune, ki ji je pravilno iskal predhodnika v junijski vstaji leta 1848 in ki jo je imel, kakor tedaj ves naš tisk, za delo internacionale. Našel je te vzroke »v občinskem prašanju, v napčni in krivični razmeri med kapitalom in delom; dokler se te razmere pravično ne poravnajo, in delavcem zaslužek krivično krati, in kar je poglavitna reč, dokler se ljudstvo, visoko in nizko, bogato in revno, ne poverne k pravemu keršanstvu, nevarnost ni odstranjena«. »Vlade se bodo mogle resno vkvarjati s socijalnim vprašanjem; pod vso Evropo tli ogenj, kateri huje in grozovitejše žuga pokončati vso omiko, kakor nekdanj divje ljudstva o preselovanju narodov«. Močnik vidi upravičenost delavskega vprašanja. Posebej se mu zdi negativna značilnost današnjega časa, da izginja srednji stan (mali obrtniki) in da bodo tako na svetu, zlasti v industrijskih predelih, kmalu le bogatini in berači. Ne krščanska ljubezen, ne individualna dobrotelost ne bosta mogla od-

vrniti tega zla. »Kakor kmetijsko vprašanje ni bilo poprej rešeno, da so se kmetje oprstili, tako tudi tukaj ne bode miru, dokler se pravna razmera ne najde med kapitalom in delom, med velikimi obertniki in delavci.«¹⁸ Državni liberalizem daje zakonodajo, ki je v korist bogatinom, potrebovali pa bi zakonodajo v korist malim obrtnikom. Strojev, ki so spravili nešteto pridnih rok ob zaslužek, pa vendar ne moremo prepovedati, napredku mehanike in tehnike se ne moremo upirati. Močnik sploh ne gleda pesimistično v prihodnost: nekatere obrti sicer res propadajo, toda nastale bodo druge, potrebe so vedno večje itd. Potrebno pa bo združevanje obrtnikov v družbe ali asociacije.¹⁹

Težišče Močnikovega gledanja na delavsko vprašanje je torej v problemu malega obrtnika. Ko proti koncu govora znova enkrat uporablja besedo »delavci«, doda v pojasnilo: »med katerimi pa ne mislim dninarjev ali težakov, marveč male obrtnike in njih pomagače in dečke.«¹⁹ Razpravljanje se zaključuje z opisom adrese, ki so jo mali obrtniki izročili trgovinskemu ministru v Hohenwartovi vladi, dr. Schöffleju, in njegovega odgovora.

Ne moremo si kaj, da ne bi pritegnili v primerjavo tudi nemškega liberalnega tabora pri nas, to se pravi, njegovega glasila Laibacher Tagblatt. Stališče, ki se tu kaže, je namreč pravo nasprotje pogledom konservativnega katoliškega tabora. Temu je vsega kriv liberalizem, onemu pa je vsega kriv klerikalizem. V uvodnikih, kakor sta »Palačam vojno, kočam mir!« 31. maja ter »Socialna nevarnost« 7. junija, se je Laibacher Tagblatt strašno razburjal nad drznostjo in nesramnostjo »črnih in nacionalnih rovarjev«, ki krivi za zločine komunistov svobodnjaški vladni sistem. Poudarjal je, da države, v katerih so svobodnjaške uredbe spoštovane, kjer so pravica, omika in blagostanje dostopne tudi najnižjim plastem, ne poznajo nobene nevarnosti socialnega vprašanja (Švica, Velika Britanija, Združene države, Nemčija). Ni bil svobodnjaški vladni sistem tisti, ki je spridil in poživil množice — to so povzročale neustavne vlade, zatiranje svobode mišljenja, od države spodbujano poneumnjevanje množic, izročitev vsega šolstva v roke nevedne, fanatične duhovščine itd., itd. Za primer navaja Tagblatt, kako v zgledni Nemčiji skoraj ni nepismenosti, medtem ko je v Franciji, kjer je prišlo do komune, od 40 milijonov prebivalcev 24 milijonov nepismenih.²⁰

Laibacher Tagblatt je krivil komuno tudi za to, da bo zdaj v Franciji spet zmagal klerikalizem: svobodoljubna načela bodo zdaj za dolga leta prizadeta, »despotizem in jezuitstvo bosta spet vkorakala v Tuilerije in slavela orgije na razvalinah svobode.«²¹ Zdravilo

proti težavam in takim izbruhom, kakor so bili pariški dogodki, je videl Tagblatt edinole v tem, da dajemo izobrazbo tudi najnižjim v družbi, da jih naučimo spoštovati zakone in pravice sočloveka in jim s tem zmanjšamo prirojeno brutalnost. »Šele z izobrazbo, ki jo mora država vsakomur posredovati, bo postal delavec svoboden, le s tem bo dosegel človeka vredno eksistenco in se vključil kot koristen člen v državno celoto.«²²

Laibacher Tagblatt se je razburjal nad tem, da so socialistična glasila v Nemčiji odobraval delovanje pariške komune in ga deloma imela celo za preveč medlo in premalo odločno.²² Posebej se je razburjal nad domačimi avstrijskimi socialnimi demokrati, ki niso »z gnusom zavrnil vsake solidarnosti s pariškimi zločinskimi tolpmami.«²³ Pozival je »izobražene in posedujoče« v evropski družbi, da mislijo na ukrepe, ki bi preprečevali pariškim podobne dogodke, ter vlade in parlamente, naj nemudoma sklenejo, kako ustaviti zaničevanje zakonov ter preprečiti spridenost, gnilobo, zmedenost pojmov ter končno poživljenost delavskega razreda.²² Kar se tiče avstrijskih razmer pa je nakazoval Tagblatt veliko podobnost med rovarjenjem socialistov ter med »zahtevami nacionalnih strank po državnem udaru, po odpravi ustave, po razdrobitvi državnih oblasti« ter »prismojenimi načrti fevdalcev in klerikalcev, ki povsod snubijo zaveznike in ki jih ni sram, da se prilizujejo zdaj podeželskemu, zdaj mestnemu proletariatu.«²⁴ Oboji, črni in narodnjaki, ne dajo državi miru, je ne pustijo, da bi se preputila mirnemu civilizatorskemu delu, delajo zmedo med ljudskimi množicami, izpodkopavajo vsakršno avtoriteto zakonov.²⁵ In ko je v tej zvezi tedanji bralec bral o fanatičnih ženskah, ki vdirajo v šolska poslopja, o naščuvanih kmečkih tolpah, ki pod vodstvom podivjanih duhovnikov napadajo mirna zborovanja²⁴ (vse to so scene iz tedanjih bojov okrog šolskega zakona in drugih liberalno-klerikalnih spopadov v Avstriji), so mu morale biti kar takoj pred očmi čisto podobne fanatične ženske in podivjani komunardi iz Pariza.

Slovenski liberalci se v liberalno-klerikalna razračunavanja ob komuni, kakor smo jih opisali s slovenske konservativne in nemške liberalne strani, niso spuščali. To je razumljivo, saj je tedaj še obstajal enoten slovenski politični tabor, v njem pa so si liberalci skušali ob klerikalno-liberalnih nasprotjih pomagati z nevtralnostjo in molkom.

Od mladoslovenskih odmevov na komuno je najbolj znana »socijalno-politiška študija«, kakor jo je avtor sam imenoval, ki je pod naslovom »Bivša pariška komuna in socializem« izhajala od 28. junija do 22. novembra

1871 v Novicah in jo je napisal dr. Valentin Zarnik. Prijatelj je imenoval to študijo »prvo slovensko delce o socializmu« in ji je posvetil v svoji zgodovini kar precej, po Kermavnerjevem mnenju celo preveč²⁶ prostora z dokaj podrobnim navajanjem vsebine.²⁷ Dodati moramo, česar Prijatelj, Gorše in Kermavner niso opazili, namreč, da ta študija ni zaključena. Prikazom sistemov liberalizma, socializma in komunizma bi namreč moralo, kakor je obljubil Zarnik v avgustu²⁸, slediti še razvijanje nazorov ekonomičnega federalizma, pa tudi o pariški komuni naj bi bilo še govora.²⁹

Prijatelj ugotavlja po analizi Zarnikove študije, da sicer Zarnik »samotvoren socialni mislec in borec ni bil«, da pa je »v tistem času med vsemi Slovenci na vsak način največ vedel in znal o socializmu, seveda znal samo iz druge roke in največ iz knjig nemških tako imenovanih, katedrskih socialistov.«³⁰ Na drugem mestu pa pravi, da je bil Zarnik »v teh časih najboljši poznavalec zadevne francoske, angleške in nemške literature v originalnih jezikih, prava bela vrana med tedanjo jezikovno malo erudirano in svetovno bolj iz druge roke orientirano mladoslovensko generacijo.«³¹ Že po Prijatelju, še bolj določno pa po Kermavnerju³² bi sodili, da je Zarnik sledil predvsem nemškemu teoretiku Karlu Winkelblechu, znanemu pod pisateljskim imenom Karl Marlo. Vendar pa je resnica nekoliko drugačna.

Viri Zarnikovega pisanja so precej bolj enostavni, kakor pa bi sodili, če sledimo citatom v njegovi študiji ali pa Prijateljevim navedbam. Z izjemo uvoda in nekaterih dodatkov je vsa Zarnikova študija nekoliko skrajšan in prirejen tekst izbranih odstavkov iz obsežne, 732 strani obsegajoče knjige Kapitalismus und Socialismus, ki jo je bil leto prej (1870) v Tübingenu izdal dr. Albert Schäffle. Schäffle je bil doma iz Württemberga. 1860—1868 je bil univerzitetni profesor v Tübingenu, odtlej pa na Dunaju in poleg tega je bil v času Zarnikovega pisanja trgovinski minister v Hohenwartovi vladi. Če ne šteje mo Zarnikovega citiranja iz uvoda Schäfflejeve knjige v drugem poglavju (Novice str. 215—216), začne kopiranje Schäffleja, kolikor sem mogel pri bežnem pregledu ugotoviti, s tretjim poglavjem. Voditelj socializma (Novice str. 224—225) so posneti po 9—11. strani Kapitalizma in socializma. Četrto poglavje (Novice str. 239—240, 249—250) so odlomki iz Schäffleja z začetki na straneh 134, 157 in 159. Opisu liberalnih idej in Lingueta (Novice str. 254—255, 273—274, 283—284) ustrezajo v knjigi strani 163, 167—178, opisu komunistov (Novice str. 284, 288, 297—298, 312—313) strani 189—203, opisu socialistov (Novice str. 373, 380—381) strani 211—

219. Le malo je pri Zarniku podatkov, ki niso iz Schöfflejeve knjige. Pod črto naštetih dela so navedena ali citirana po Schöffleju, le da je Zarnik naslove francoskih in angleških del, ki jih Schöffle navaja v nemščini, podal v francoščini ali angleščini. Da bi bralci lahko videli način Zarnikovega dela, navajamo posebej dva odlomka, enega daljšega in enega krajšega, v dveh stolpcih: levo je Schöfflejev, desno pa Zarnikov tekst. Pogosto navaja Zarnik Marloja; toda tudi ta je posnet po Schöffleju, ne pa samostojno. Ko obravnava kritiko komunističnih načel, pravi Schöffle, da so ta zavržena, »le v nekaterih bistvenih točkah ne popolnoma, že pri Marloju«, citira pod črto Marloja »I, 2, 484—518« ter nato navaja njegove ugotovitve.³³ Zarnik podaja ta prikaz po Schöfflejevem besedilu, pod črto pa pravi: »Beri izvrstno kritiko o komunizmu v 2. oddelku I. zvezka Marlotovega dela 'Sistem der Weltökonomie', stran 484—518.«³⁴ Podobno je tudi na drugih mestih. Ker Zarnik ni nikjer zapisal, da posnema svojo študijo po Schöffleju, se je moral tudi samostojno zavarovati pred očitki, da piše preveč simpatično o socialistih in komunistih ali se celo strinja z njimi; pri tem mu je za glavno kritje služilo navajanje Schöfflejevega imena.

Zarnik je opredelil tudi svoje naziranje: »Izpovemo tu, da tudi spadamo po svojem mišljenju in osvedočenju v krog ekonomičnih federalistov.«³⁵ Pri tej izjavi smemo misliti edinole na zvezo s Schöfflejem, po katerem je prevzel Zarnik poleg vsega drugega tudi karakteristiko in reformne težnje tega sistema, kakor so opisane na straneh 159—162 Kapitalizma in socializma, nikakor pa ne na kakršnokoli zvezo z Marlojem. Zato se na Zarnika in njegovo miselnost ne more nanašati prav nič od tega, kar je pisal Kermavner o Marloju, njegovem ekonomičnem federalizmu, zvezi novih cehov in drugih nazorih.³⁶ Glavnega dela Schöfflejevih nazorov pa Zarnik ni prikazal; prišli bi na vrsto v delu študije, ki ni bila več objavljena.

Schöfflejev federalizem naj bi po avtorjevih besedah združil resnično iz liberalističnega in komunističnega sistema ter se izognil napakam obeh.³⁷ Marloja je Schöffle zelo cenil in veliko navajal. Pozneje je tudi izdal njegovo delo. Cenil ga je prav kot »federalista«, čeprav je v njegovem federalizmu ugotavljal tudi napake, zlasti preveč socialističnih primesi ter cehovske in zaščitnicarske ideje.³⁸ Schöffle je odklanjal vračanje na stare predkapitalistične oblike. Moderni razvoj sveta je videl v uničujočem boju med komunizmom in liberalizmom, ki se bo v vsakem primeru končal z zmago federalizma. Ali bo zaradi trmoglavosti in zaslepljenosti višjih stanov prišlo do komunistične revolucije,

ki pa trajno sveta ne bo znala urediti in ji bo tako sledil federalizem, ali pa bodo nasprotniki socialne reforme iz strahu pred komunizmom popustili in se odločili za federalizem. Schöffle sam je dvomil, da bo šlo brez revolucij,³⁹ pisal pa je za tiste, »ki jim je za to, da se s socialno reformo prepreči socialna revolucija.«⁴⁰ Cilj teh reform je bila obnova srednjega stanu, ki naj bi med ekstremoma bogatih in revnih znova sestavljala »širok pas zadovoljene, pravno krepke, politično zrele večine prebivalstva«. Pri tem pa ne bi bila ukinjena niti ena prednost moderne veleprodukcije.⁴¹ Med reformami je mislil Schöffle tudi na splošno volilno pravico. Mnogo je računal na združništvo.

Po svoje bolj zanimiv od Zarnikove študije o socializmu je uvodni članek v Slovenskem narodu z dne 13. junija 1871 pod naslovom »Pad 'komune' v Parizu«. Članek sicer obsoja »grdo, nespodobno karikatur«, v katero se je »že koj s početka« razdivjala komuna (s pripombo, da je ta karikatura služila versajski vladi in vsem nasprotnikom socialnega napredka kot strašilo, »ki so ga kot gorgonsko pošast vsem zmernejšim elementom v go ljufnem zrcalu kazali«), obsoja »vandalizem, kterega se je baje komuna v Parizu krivega storila« (z že zgoraj omenjeno pripombo, da tudi versajci niso plemenito postopali), obsoja več dejanj, »ki jih mora vsak kot najsurovejši komunizem obsoditi« (s pripombo, da so se enaka komunistična dejanja »pri vseh večih prekucijah prikazevala, ter se bodo tudi še v bodoče prikazevala«), ocenjuje komuno za delo internacionale, pa ugotavlja, da »komuna ni komunizem« in vidi v njej zdravo jedro, ima o njej vrsto presenetljivo pozitivnih sodb. Poudarja, da je bila velika večina Parižanov za komuno, kar »je najbolje spričalo, da ta politično-socijalen ustroj vendar ni tako črn, kakor se mala«, razen tega se je razvijala komuna v najbolj neugodnih okoliščinah, umrla je »nasilne, ne naravne smrti«. V komuni se je pokazala nova, doslej še neznan in še ne klasificirana državna oblika. »Če bo še kje v Evropi do prekucij prišlo, bodo te prekucije bolj socijalistično nego politično barvo imele, in zelo verjetno je, da se bo kot prvi postulat vpe ljanje 'komune' zahteval.«

Pisec izhaja s stališča, da gredo delavcu iste politične pravice kot bogatinu, kajti delavec je v državi »one iste važnosti in vrednosti kolike kapitalist« (»Kapital brez dela je mrtva stvar. Bogat brez delalca je siromak, kajti skoz delo se še-le kapital oživi«). Za socialno vprašanje pomeni padeč komune katastrofo, »kter se še v enem desetletji premagati ne bo dala«, vendar pa je zato le »nazaj potisneno«, ne pa izbrisano z dnevnega reda ev-

ropskih narodov. Francoski delavec se bo spet dvignil, da bi dosegel politične pravice. »Prvi poskusi navadno spodlete, drugi časih tudi še, nazadnje pa vendar vsaka zdrava ideja obvelja.«

Na koncu si pisec dovoli še zanimivo zgodovinsko fantazijo: »Vzemimo pa ta slučaj, da je v krvavej borbi pariška komuna zmagala, da denes Parižani v Verzelji stoje ne Verzeljci v Parizu. — Kaj bi bil nasledek tega? Thiers in njegova vlada bi bili padli, po vseh večih francoskih mestih bi se bila komuna proklamirala, duh francozkega naroda bi se bil po tej inštituciji omladil, novo navdušenje bi bilo prešinilo ta čuden narod, ki se najraje za »ideje« navdušuje, in kakor so francoski »sansculoti« koncem preteklega stoletja tako zvane »ideje leta 1789« po vsej Evropi z oroženo silo razširjevali, ravno tako bi bili komunisti z orožjem svojo »komuno« v vse sosednje dežele nesli, »bête noire«⁴² bi se bil povsod vzdignil in francoskim komunistom vriskaje nasproti hitel, kar je zdaj zdolej, bi se bilo na vrh postavilo, in kar je zdaj zgorej, to bi se bilo dole potlačilo.«

Glede vprašanja, kdo bi utegnil biti pisec tega po svoje prav gotovo zanimivega in po svojih stališčih izjemnega članka, moremo seveda samo ugibati. Nekaj opore za tako ugibanje bi mogli najti v stavku »Bralci ‚Slov. Nar.‘ se bodo še spominjali na to, kar smo o svojem času o ‚socialnem vprašanju‘ in o mednarodni ligi za vseobči mir in svobodo rekli«, če je seveda pisec mislil na svoje članke, ne pa kar na splošno na Narodovo pisanje. O socialnem vprašanju je julija 1869, o ligi za mir in svobodo pa 9. marca 1871 pisal Ferdo Kočevar, kakor je razvidno iz Kočevarjevega življenjepisa, ki ga je napisal Avgust Pirjevec v Slovenskem biografskem leksikonu. Potemtakem bi torej tudi Pad komune napisal Ferdo Kočevar. Pirjevec, ki sicer zelo podrobno našteva Kočevarjeve članke, tega ne navaja. Signiran ni, toda prav tako tudi ni signiran članek o ligi za mir in

svobodo. Če je pisec Pada komune res Kočevar, potem bi si njegovo navdušenje za komuno mogli razložiti na tale način: Kočevar je bil tako navdušen za rusko demokratično-komunistično občino kot ideal rešitve socialnega vprašanja, kot veliko prednost slovenskega sveta pred puhlo zapadno Evropo,⁴³ da je videl v pariški komuni nekaj podobnega, nekaj sorodnega in zato seveda tudi zdravega in pozitivnega.

29. junija je bil v Slovenskem narodu objavljen uvodnik z naslovom »Asociacija ‚International‘«, posvečen prvi internacionali, njenemu nastanku, ustroju in namenih. 29. julija in 8. avgusta je bilo objavljeno Mazzinijevo pismo proti internacionali. Vse to in še vrsta manjših člankov inotic v Slovenskem narodu in drugih časopisih spada v splošno kampanjo proti internacionali, ki se ob pariški komuni po vsej Evropi še bolj razraste. Narodov uvodnik z dne 29. junija je za vse to pisanje dokaj tipičen. Informacije se mešajo z dezinformacijami, resnice z lažmi, polno je pretiravanj, vse v namenu, vzbujati strah pred internacionalo in odpor do nje. V Parizu ne bi bilo tako barbarskih dejanj, da ni dala internacionala povelja razdejati in požgati Pariz. Disciplinarnost v internacionali je »trinoška, despotična in v svojih sredstvih ne sosebno zbirčna«. Načelo internacionalne ni enakopravnost in reševanje socialnega vprašanja, ampak »terorizem delavcev vsem stanom nasproti, boj in požar vsemu, kar ne stopa pod njegovo zastavo«. Zaključuje pa se uvodnik, ki smo ga sicer omenjali zgolj zaradi tipičnosti, z naslednjim stavkom, ki nas kot načelno stališče do delavskega vprašanja nekoliko bolj zanima: »Sicer pa upamo, da se bode v tem oziru še kaj obrnilo na bolje, da se delavski krogi sčasom vsaj nekoliko ohlade, zlasti, kedar se bodo vlade jele pečati z njihovimi razmerami in odločile potrebne postave o delu in plačilu, ktere bodo delalca varvale pogina in mu odločile vsaj nekoliko ugodnejše stališče.«

Schäffle str. 9

Durch wen sind die socialistischen Ideen vertreten?

Ich stehe nicht an, zu behaupten dass Männer wie Proudhon, Carl Marx, Ferdinand Lassalle, Carl Marlo¹ von nicht gewöhnlicher geistiger Begabung, von vielseitiger Bildung, zum Theil von gründlicher Gelehrsamkeit sind. Schon bei dem meteorartigen Auftauchen der Lassalle'schen Agitatoren habe ich die damals in der liberalen Presse übliche Bezeichnung des Agitators als eines halbgebildeten, unwissenden, wüsten De-

¹ Prof. Winkelblech (pseudonym: Carl Marlo), Verfasser des Systems der »Weltökonomie.«

Zarnik, Novice 1871 str. 224

Voditelji in znanstveni utemeljitelji socializma, kakor Francozi, St. Šimon, Infantin, Bazard, Charles Fourier,³ Proudhon, potem Nemci: Karel Marx, Ferdo Lassalle, Karel Marlo⁴ in Anglež Robert Owen so bili možje nenavadnih duševnih zmožnosti, vsestranskega izobraženja in deloma so bili tudi temeljiti učenjaki. Ko se je agitator Lassalle kakor meteor na delalskem obnebju prikazal, napadla ga je tako imenovana »liberalna« štampa precej skoro soglasno kakor na pol izobraženega, nevednega in divjega de-

³ To je psevdonom za profesorja Winkelblecha, ki je pisal: »Sistem der Weltökonomie.«

⁴ Glej: Schäffle-tovo razpravo v »D. V. J. Sch.« leta 1864, pod naslovom: »Bourgeois- und Arbeiter-Nationalökonomie.«

magogen kurzichtig und unwahr genannt, und inzwischen die leidige Genugthuung gehabt, dass sogar diejenigen, welche damals meine unbefangene Würdigung Lassalle's unbequem fanden und begeisterten, seitdem Verteidigungsgründe für das Kapital aus meiner Kritik Lassalles in der »Deutschen Vierteljahrsschrift«² geholt haben. Niemand, der auch nur Lassalle's Flugschriften und »ökonomischen Julian« unbefangen gelesen hat, wird dem Propheten der Lassalleaner einen glänzenden Geist, eine bis zum hautgout pikante und scharfe Polemik, äzenden Kriticismus absprechen. Lassalle's gelehrte Werke, die »Philosophie Herecleitos des Dunkeln« und das »System der erworbenen Rechte« sind mir auch von Fachmännern als nicht gewöhnliche Leistungen bezeichnet worden. Carl Marx verfügt in seiner Schrift »das Kapital«, wovon bis jezt nur der erste Band erschienen ist, über eine seltene Kenntniss der nationalökonomischen Literatur, namentlich der englischen, und erweist sich als einen Mann von Geist, von vielseitiger historischer, philosophischer und klassischer Bildung.

² D-V. J. Schr. 1864, s. die Abhandlung: »Bourgeois- und Arbeiternationalökonomie«.

Schäffle str. 10

Soll ich der Wahrheit die Ehre geben, so muss ich als mein persönliches Urtheilbekennen, dass die geistige Begabung der Führer der Bewegung sich mit derjenigen der Führer irgend einer gleichzeitigen grossen Parthei in Europa recht wohl zu messen vermag. Ja gar mancher Gegner, der vornehm über sie abgesprochen hat, erscheint mit ihnen verglichen ein »geistesarmer Schlucker, der an ihrem Geist sich auf Jahre könn't verprovian-tiren.«

OPOMBE

1. Karl Marx — Friedrich Engels: Werke, Band 17, Berlin 1962, str. 277—278. Slovenski tekst po Izbranih delih v dveh zvezkih, I. zvezek, Ljubljana 1950, str. 653. — 2. Prav tam, Band 33, Berlin 1966, str. 209, pismo L. Kugelmanu. — 3. Prav tam, str. 206, pismo Kugelmanu z dne 12. aprila. — 4. Prav tam, Band 17, str. 362. Slovenski tekst kot v op. 1, str. 713. — 5. Posebej je predvsem opozoriti na razpravo Ferdo Gestrin: Prvi koraki delavskega gibanja in odmevi Pariške komune na Slovenskem, Socialistična misel 1, 1952/53, str. 293-301, 360—368. — 6. Novice 31. V. 1871 in drugod — 7. Novice 29. III. 1871. — 8. Slovenski narod 1. junija 1871. — 9. V op. 5. cit. delo str. 365, 366. Enako Ferdo Gestrin — Vasilij Melik: Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918, Ljubljana 1966, str. 181, 182. — 10. Soča 12. aprila 1871. — 11. Soča 14. junija 1871, prim. Novice 7. junija. — 12. Slovenski narod 13. junija 1871. — 13. Prim. 27. maja, 5. junija 1871. — 14. Zgodnja danica 1871, str. 183. — 15. Prav tam, str. 194; isto v Močnikovem govoru str. 232. — 16. Novice 7. junija

magoga. Edini sedanji minister Schäffle⁵ je hipoma velik pomen tega moža spoznal, in je njegovo veliko duhovitost dokazal v svoji kritiki Ferdo Lassalle-ovega nastopa v »Deutsche Vierteljahrsschrift«. Schäffle pa je tudi prav imel,

kajti nihče ne bode, kdor je le Lassalle-ove brošure in njegovega »ekonomičnega Juliana« bral, temu preroku nemških delalcev odrekal bližjega guha, pikatne in ostre polemike in skelečega

sarkasma. Lassalle-ova učena dela, kakor: »filozofija Hereklejta temnega«⁶ in pa »sistema pridobljenih pravic« so pa tudi po strokovnjaki pripoznana kakor proizvodi nenavadne učenosti. — Karel Marx razpolaga v svojem delu »Kapital«, ktereja je še le dozdej 1. zvezek na svitlo prišel, z redkim znanjem narodno-gospodarstvenega slovstva, posebno mu je angleško skoz in skoz znano; pokazuje se kakor mož poln duha in mnogostranskega zgodovinskega, filozofičnega in klasičnega izobraženja.

⁵ Na str. 10 ima Schäffle stavek Auch die älteren französischen Socialisten, St. Simon, Enfantin, Bazard, der eigenthümliche Fourier, sind... ebensowenig zu verachten...

⁶ V oklepaju navaja Zarnik še nemški naslov dela

Zarnik, Novice 1871, str. 224

Istinito govoreč mora se pripoznati, da je to gibanje zdaj v rokah takih voditeljev, ki se smejo, kar se duševnih zmožnosti tiče, prav hladnokrvno z voditelji ktere god druge, velike politične stranke v Evropi meriti. Schäffle gre v tem pripoznanji šedalje in duševno nadarjenost teh mož kar naravnost v zvezde kuje.⁷

⁷ Schäffle pravi v svoji knjigi »Kapitalismus und Socialismus« na 10. strani: Ja gar mancher Gegner...

1871. — 17. Zgodnja danica 1871, str. 217. — 18. Prav tam, str. 232. — 19. Prav tam, str. 241. — 20. Laibacher Tagblatt 31. maja 1871. — 21. Prav tam 25. maja. — 22. Prav tam 31. maja. — 23. Prav tam 7. junija, enako 1. junija. — 24. Prav tam 7. junija. — 25. Prav tam 31. maja, podobno 4. julija. — 26. Dušan Kermavner: Slovenska politika v letih 1879 do 1895 (opombe k 5. knjigi Prijatelja), Ljubljana 1966, str. 599. — 27. Ivan Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovsstvena zgodovina, Peta knjiga, Ljubljana 1966, str. 384—392. — 28. Novice 1871, str. 254. — 29. Prav tam, str. 249. — 30. V op. 27 cit. delo str. 392. — 31. V op. 27 cit. delo, Tretja knjiga, Ljubljana 1958, str. 27—28. — 32. V op. 26 cit. delo, str. 598. — 33. Schäffle str. 199 — 34. Novice 1871, str. 297. — 35. Prav tam str. 249. — 36. V op. 26 cit. delo, str. 598. — 37. Schäffle str. 160. — 38. Prav tam str. 259, 260. — 39. Prav tam str. 306—307. — 40. Prav tam str. 14. — 41. Prav tam str. 728. — 42. Psovka za delavce. — 43. V članku o socialnem vprašanju, zlasti 22. julija 1869, tudi v članku o ligi za mir in svobodo 9. marca 1871; prim. Kermavner v delu, cit. v op. 31, str. 441—442.